

Otwock, 10.02.2014

Małgorzata Dziwanowska
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Scenariusz zajęć dla uczestników szkolenia „Poznać, zrozumieć, zaakceptować”. Edukacja dla równości. Edukacja międzykulturowa w szkole:

Dyskryminacja a przepisy prawne

Celem niniejszych zajęć jest zapoznanie uczestników z obowiązującymi przepisami antydyskryminacyjnymi, zarówno polskim jak i międzynarodowym, które mają bezpośrednie lub pośrednie przełożenie na zagadnienie dyskryminacji w szkole. Planowaną formą działania jest zarówno wykład jak i zajęcia warsztatowe. W ramach trzech godzin lekcyjnych omówione zostaną trzy odrębne zagadnienia.

1. Dyskryminacja i jej rodzaje w kontekście stereotypów kulturowych

Uczestnicy podczas wcześniejszych spotkań zapoznani zostaną z zagadnieniami wielokulturowości w kontekście socjologicznym i pedagogicznym. Niniejsze zajęcia rozpoczną się krótkim ćwiczeniem, podczas którego uczestnicy zostaną poproszeni o wczucie się w rolę ucznia: na wózku inwalidzkim, niesłyszącego, niewidomego (lub niedosłyszącego, niedowidzącego), z mniejszości narodowej, z ubogiej rodziny i pełnosprawnego z dobrze sytuowanej rodziny. Następnie prowadząca zadając krótkie pytania o możliwości uczestnictwa w różnych aktywnościach/osiągania pewnych wyników (np. czy byłbyś/byłabyś w stanie: dojeżdżać do szkoły publicznymi środkami transportu?/osiągać najlepsze wyniki w nauce?, itp.) poprosi uczestników o wykonaniu kroku do przodu jeśli odpowiedź brzmi TAK, lub pozostania w miejscu jeśli odpowiedź brzmi NIE. Powyższe ćwiczenie pokazuje nie tylko sposób funkcjonowania stereotypów w życiu szkoły, ale także poziom dyskryminacji osób z grup mniejszościowych. Ostatnie pytanie (czy byłbyś/byłabyś w stanie kontynuować naukę na wyższej uczelni?), na które prawidłowa odpowiedź powinna brzmieć TAK we wszystkich przypadkach pokazuje, iż problemy związane z dyskryminacją mogą stanowić istotną przeszkodę na drodze do osiągnięcia sukcesów osobistych i zawodowych osób z grup nieuprzywilejowanych.

Następnie pokrótce omówiony zostanie proces kształtowania się dyskryminacji. W założeniu jej źródłem są stereotypy, których głównym celem jest porządkowanie rzeczywistości, choć niekiedy prowadzą do uproszczeń mających negatywne konotacje. Następstwem funkcjonowania negatywnych stereotypów są uprzedzenia, czyli przekonania o prawdziwości danego sądu wsparte odpowiednimi emocjami (zazwyczaj negatywnymi). Ostatecznie, w wyniku uprzedzeń rodzi się dyskryminacja, która jest działaniem bądź zaniechaniem prowadzącym do odmiennego, w założeniu gorszego traktowania osób z danej grupy bądź konkretnych jednostek.

Zgodnie z ustawą o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania dyskryminacja przyjmuje następujące formy: dyskryminacja bezpośrednia, dyskryminacja pośrednia, molestowanie, molestowanie seksualne, zachęcanie do dyskryminacji. Każda z powyższych form zostanie pokrótce omówiona i zobrazowana na podstawie przykładów występujących w środowisku szkolnym. Zwrócona zostanie również uwaga na zagadnienie akceptacji dyskryminacji, jako istotnego zaniechania występującego niekiedy po stronie grona pedagogicznego.

Ostatnim omówionym aspektem będzie kwestia strategii akulturacji przyjmowanych przez osoby narażone na dyskryminację, czyli zagadnienia marginalizacji, separacji, asymilacji i integracji (a w ramach integracji również zagadnienia inkluzji/włączenia). Powyższa problematyka stanowić będzie wprowadzenie do prezentacji konkretnych przepisów prawa, zarówno polskiego jak i międzynarodowego, których celem jest eliminowanie trudności związanych ze znajdowaniem się w grupie narażonej na dyskryminację. Jednocześnie, poprzez wskazanie konkretnych rezultatów aplikowania dyskryminujących rozwiązań w praktyce, pokazane zostaną niektóre ich konsekwencje prawne.

2. Przeciwdziałanie dyskryminacji w szkole w prawie polskim i międzynarodowym

Na wstępie spotkania osoby uczestniczące poproszone zostaną o wypunktowanie wszystkich cech, na podstawie których uczniowie dyskryminowani są w szkole, takich jak narodowość, rasa, płeć, itp. W założeniu, to proste ćwiczenie ma pokazać jak wiele jest sytuacji, w których możliwe jest odmienne, w rozumieniu gorsze traktowanie konkretnych jednostek bądź grup osób. Ważne jest to o tyle, iż ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, która bezpośrednio wspomina o zakazie dyskryminacji w edukacji, robi to jedynie w odniesieniu do rasy, pochodzenia etnicznego i narodowości, pomijając inne ważne czynniki. Jednakże, podczas wykładu zaprezentowane zostaną inne akty prawne, zarówno polskie jak i międzynarodowe przeciwdziałające dyskryminacji, takie

jak: Konstytucja Rzeczypospolitej Polski, Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, rozporządzenie w sprawie Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania, Konwencja o ochronie człowieka i podstawowych wolności, Ustawa i Rzeczniku Praw Obywatelskich, ustawa o systemie oświaty, ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Traktat Lizboński z dnia 17 grudnia 2007, Karta Praw Podstawowych z dnia 14 grudnia 2007 roku, a także kodeks karny w zakresie penalizowania mowy nienawiści. Pokrótce poruszona zostanie również kwestia ciężaru dowodu.

Celem powyższej prezentacji jest wzmocnienie w uczestnikach przekonania, iż dyskryminacja, również ta, której podstawy nie są wymienione w konkretnych aktach prawnych, jest zjawiskiem, któremu należy przeciwdziałać, nie tylko ze względu na fakt jej zakazania w konkretnych aktach prawnych, ale także z powodu istnienia ogólnych wytycznych (polskich i międzynarodowych) zmierzających do zapewnienia ludziom równościowych warunków rozwoju. Poruszony zostanie również aspekt różnicy między równościowym a takim samym traktowaniem odmiennych jednostek. Szczególnie bowiem w edukacji ważny jest element równych szans, które uczniowie otrzymują w procesie nauczania.

3. Wyrównywanie szans w dostępie do edukacji – przykłady regulacji prawnych

Wprowadzeniem do tematu będzie prezentacja krótkiej historii dziewczyny, której sytuacja rodzinna i środowiskowa jest trudna, a w konsekwencji niezabezpieczonego stosunku seksualnego komplikuje się dodatkowo nieplanowaną ciążą. Uczestnicy szkolenia będą mieli za zadanie zastanowić się nad możliwymi konsekwencjami takiej sytuacji na gruncie rodzinnym, towarzyskim, społecznym i wskazanie możliwych scenariuszy jej dalszych losów (odrzućenie przez rodzinę, wykluczenie z życia towarzyskiego, podjęcie niskopłatnej pracy, zaniedbanie dziecka, przemoc domowa, itp.) Celem tego krótkiego ćwiczenia jest uwrażliwienie uczestników spotkania na fakt często bardzo trudnej sytuacji małoletniej ciężarnej poza szkołą. Jednocześnie prowadząca zwróci uwagę na możliwości przeciwdziałania pokrzywdzeniu małoletniej, które mogą być przedsięwzięte przez pedagogów szkolnych, wspomagających małoletnią w procesie rozwiązywania problemów życiowych, również na gruncie pozaszkolnym.

Rozwinięciem zagadnienia prawnego zakazu dyskryminacji są konkretne rozwiązania stosowane w przypadku występowania grup osób bądź jednostek narażonych na wykluczenie. Ze względu na kontekst szkolny zaprezentowane zostaną przykłady wyrównywania szans

osób, które ze względu na swoje położenie, pochodzenie, cechy mogą mieć trudności w procesie edukacji.

Jako pierwsza grupa zaprezentowane zostaną małoletnie dziewczęta, którzy w trakcie nauki szkolnej zaszły w ciążę. Sytuacja ta nierzadko prowadzi do rezygnacji z dalszej edukacji na rzecz opieki na dzieckiem bądź podjęcia pracy zawodowej. Przepisy przewidują jednak obowiązek szkoły do umożliwienia im kontynuowania nauki, przykładowo poprzez udzielenie urlopu czy wyznaczenie indywidualnego toku nauczania (ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, ustawa o systemie oświaty, rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych).

W przypadku tej grupy równie ważne jest zwrócenie uwagi na przeciwdziałanie negatywnym konsekwencjom, mogących być wynikiem braku pomocy ze strony szkoły, szczególnie w przypadkach braku rodzinnego wsparcia małoletniej. Wskazane zostaną odpowiednie przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, które odnoszą się do kwestii demoralizacji. Jednocześnie, na marginesie zwrócona zostanie uwaga na obowiązek szkoły do informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, szczególnie w kontekście ostatniej nowelizacji kodeksu karnego w przypadku trybu ścigania przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Uświadomienie uczestnikom spotkania długoterminowych konsekwencji ich działań bądź zaniechań jest niezwykle ważne, gdyż nierzadko to właśnie ten etap jest decydujący w życiu tych młodych dziewcząt, a brak realnego wsparcia powodować może pogorszenie ich sytuacji życiowej w przyszłości.

Kolejnym ciekawym przykładem wsparcia szkoły w rozwiązywaniu problemów związanych z nierównym traktowaniem grup lub jednostek jest przewidziana w ustawie o systemie oświaty możliwość zatrudnienia asystenta kulturowego, którego zadaniem jest wsparcie szkoły w procesie adaptacji uczniów cudzoziemskich.

W przypadku osób niepełnosprawnych należy wspomnieć o Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, która została ratyfikowana przez Polskę 6 września 2012 roku, zobowiązująca Państwa Strony do zagwarantowania niedyskryminacji, ale także eliminacji przeszkód i barier związanych z dostępnością budynków, w tym również szkół.